

ПОТЕНЦІАЛ АГЛОМЕРАЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

*І. В. Лещух, к. е. н., старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу просторового розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»,
ira_leschukh@ukr.net, orcid.org/0000-0002-3860-0728*

Методологія дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є міждисциплінарний підхід, що інтегрує положення нової економічної географії, ендегенної теорії економічного зростання, інституціонального аналізу, теорій глобальних міст і креативної урбаністики. Використано методи системного аналізу, порівняльного теоретичного узагальнення, інтерпретації міждисциплінарних концепцій та критичного осмислення їх застосовності в умовах сучасної просторової трансформації.

Результати. У статті здійснено теоретико-концептуальне переосмислення потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку. Встановлено, що агломерації трансформуються із просторово-економічних вузлів у складні інноваційно-інституційні екосистеми, здатні акумулювати знання, інновації, людський капітал та формувати стійкі міжтериторіальні зв'язки. Визначено основні чинники, що впливають на стійкість агломерацій у періоди структурних зрушень і глобальних викликів. Обґрунтовано, що потенціал агломерацій визначається не лише масштабами економічної активності, а й якістю інституційного середовища, соціальної взаємодії, рівнем довіри, відкритості інноваціям та здатністю до адаптивного управління в умовах глобальних викликів.

Новизна роботи полягає в системному переосмисленні агломераційних процесів через призму глобалізаційних, технологічних і соціокультурних трендів із урахуванням специфіки просторової нестабільності, особливо в контексті відновлення країн із посткризовою економікою. Акцентовано увагу на необхідності переорієнтації просторової політики на забезпечення інклюзивного зростання, інтеграції локальних інноваційних середовищ та формування стійких екосистем розвитку.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і концептуальних положень для розроблення стратегій інтегрованого розвитку агломерацій України в процесі післявоєнного відновлення економіки, з орієнтацією на зміцнення їхнього інноваційного, соціального та інституційного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності регіональних економік і посилення міжтериторіальної взаємодії.

Ключові слова: агломерація, просторовий розвиток, людський капітал, стійкість, глобалізація, креативна економіка, урбанізація, модель просторового розвитку, економіка регіону, теоретико-концептуальні підходи.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть просторовий розвиток утвердився як один із ключових векторів територіальної політики Європейського

Союзу, що забезпечує узгодження соціально-економічних, екологічних та інфраструктурних пріоритетів у регіональному вимірі.

Просторовий розвиток визначається як

багатовимірний процес організації людської діяльності у межах певної території, що охоплює просторове планування, управління землекористуванням, просторову структуру розселення, розподіл економічної активності, інфраструктури та послуг [1].

Модель просторового розвитку відображає загальні принципи просторової організації економіки, тобто, як саме розподіляються ресурси, інфраструктура, людський капітал та управлінські функції у межах національного або регіонального простору. До кінця XX ст. у світі традиційно переважали централізовані, моноцентричні підходи, які формували ієрархію центрів та периферій за логікою радіального поширення розвитку. Проте з початку XXI ст. відбувається трансформація моделі просторового розвитку як відповідь на виклики, пов'язані з соціально-економічною та екологічною нестабільністю, зростаючою міжрегіональною диференціацією, міграційними потоками, посиленням глобальної конкуренції між територіями. Ця трансформація вимагає переосмислення ролі міських систем, зміцнення міжмуніципального співробітництва, активізації політик сталого просторового розвитку. У такому контексті агломерації відіграють амбівалентну роль: з одного боку – як фактор концентрації ресурсів, що посилює асиметрії, а з іншого – як можливий інструмент згуртованого розвитку через розвиток поліцентричних структур і системної інтеграції територій [2]. Дослідження потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку дозволяє з'ясувати, яким чином ці територіальні утворення адаптуються до змін і в яких умовах вони здатні виконувати функцію драйверів стійкого та збалансованого розвитку. Відтак, особливої ваги набуває завдання ідентифікації та критичного осмислення теоретико-концептуальних підходів, що пояснюють еволюцію агломерацій, природу їхньої взаємодії з простором, а також механізми формування та нарощення їхнього потенціалу в умовах структурних трансформацій і нестабільності.

Задля глибшого розуміння агломерацийних процесів доцільно звернутися до витоків економічної думки. Хоча поняття «агломерація» тоді ще не розглядалося як ок-

ремиї об'єкт дослідження, утім вже формувалися уявлення про міста як просторові вузли економічної активності. Саме в межах класичних теорій просторової організації господарства було закладено методологічне підґрунтя, на основі якого згодом вибудовувалася аналітика агломераційних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському науковому дискурсі проблематика агломерацій набуває дедалі більшої актуальності, що зумовлено як процесами децентралізації, так і потребою у пошуку ефективних моделей просторового розвитку в умовах трансформацій та післявоєнної реконструкції. Зокрема, дослідники зосереджують увагу на інституційних, просторових і функціональних характеристиках агломерацій, намагаючись адаптувати зарубіжні підходи до вітчизняного контексту.

Суттєвий внесок у систематизацію понять та ознак агломерацій зроблено у працях О.-М. Ю. Дорошук, яка узагальнила класифікаційні підходи до визначення міських агломерацій та простежила еволюцію їх теоретичного осмислення. [3]. Важливими є також напрацювання Г. Підгрушного, А. Марущинця та Ю. Іщенка, які досліджують формування метрополісних регіонів, наголошуючи на важливості функціонального підходу до окреслення меж агломераційних утворень. [4],

Інституційні бар'єри та проблеми міжмуніципальної взаємодії стали об'єктом аналізу у працях науковців ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України», де агломерації розглядаються як потенційні платформи економічної консолідації та відновлення [5–7]. Водночас Центр соціальних інновацій [8] надає широке порівняння зарубіжного досвіду управління агломераціями, акцентуючи на необхідності його адаптації до специфіки українського простору.

Методологічні аспекти дослідження агломерацій та просторових структур висвітлюють, зокрема, О. Кононенко та О. Гнатюк, які пропонують інтеграцію геоінформаційних технологій у вивчення міських процесів. [9],

Незважаючи на наявність вагомих наукових напрацювань, у вітчизняному науко-

вому просторі досі бракує цілісних концептуальних моделей, які б інтегрували сучасні підходи до осмислення потенціалу агломерацій у контексті трансформації моделі просторового розвитку. Це актуалізує потребу у міждисциплінарному синтезі теоретичних підходів, який дозволить по-новому осмислити агломераційні процеси як ключовий ресурс регіонального розвитку та просторової стійкості.

Формулювання мети статті. Метою статті є теоретико-концептуальне осмислення еволюції агломерацій як складних просторово-інституційних систем у контексті трансформації моделі просторового розвитку та обґрунтування підходів до розкриття їхнього потенціалу як драйверів стійкого, інклюзивного і збалансованого розвитку територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті сучасних урбанізаційних процесів виникає потреба у переосмисленні класичних підходів, з урахуванням глобалізаційних, інституційних і технологічних зрушень. Тому далі розглянемо провідні концепції урбанізації та агломераційного розвитку, що сформувалися у другій половині XX – на початку XXI ст.

Французький урбаніст і класик географічної науки **Ж. Готтман** (1915–1994 рр.) у праці «Столичні міста» (1977 р.) розглядає міста як ключові елементи просторової організації держави та осередки формування соціокультурної ідентичності [10, с. 13–14]. У цьому контексті його ідеї цілком співзвучні з сучасним баченням агломерацій, які виступають не лише центрами концентрації населення й економічної активності, а як складні комунікаційно-функціональні системи, що формують каркас просторового розвитку. На думку Готтмана, міста формуються переважно в точках перетину комунікаційних потоків – транспортних, інформаційних, економічних – і перетворюються на осередки взаємодії, обміну, накопичення ресурсів і розвитку культури.

Як і у випадку столиць, агломерації як розвинені міські утворення відіграють роль просторових «вузлів», що забезпечують зв'язність території, інтегрують навколишній простір та задають вектор розвитку периферійних зон. Саме завдяки агломераціям,

які поєднують адміністративну, економічну, соціальну та інфраструктурну функції, відбувається структуризація простору, у якому формується специфічний «спосіб життя», система символів та просторової координації. Таким чином, агломерації постають як організуючі елементи просторової системи, що забезпечують інтеграцію регіонів, прискорюють обмін ресурсами й інформацією та формують основу політико-економічної єдності держави.

Логічним продовженням цього бачення міста як просторового організатора стала концепція мегалополісу, яку Ж. Готтман сформулював як реакцію на зростання урбанізованих утворень, що виходять за межі окремих агломерацій. Він трактує мегалополіс як якісно нову форму просторової організації, що знаменує собою новий етап у розвитку міського життя та розселення. На його думку, мегалополіс є не лише результатом територіального зростання міст, а й свідченням формування нової урбаністичної епохи, у якій великі міські центри відіграють провідну роль у структуризації простору, концентрації ресурсів та трансформації комунікаційних потоків.

Осмислення ролі агломерацій у глобальних процесах урбанізації та пошук форм їх майбутньої інтеграції відбулися у межах міждисциплінарних дослідницьких проєктів. Зокрема, у рамках ініційованого грецьким архітектором **К. Докіадісом** (1913–1975 рр.) проєкту «Місто майбутнього» (1960 р.) була запропонована концепція Ейкуменополіса (або ж всесвітня модель урбанізації) – безперервного світового міста, що постає як результат злиття мегалополісів і функціонує як єдина системна структура [11]. У цій парадигмі саме міста виступають базовими одиницями глобального просторового устрою, навколо яких формується не лише інфраструктурна, а й соціокультурна єдність людства.

У розвиток теоретичних підходів до розуміння природи агломераційного ефекту суттєвий внесок зробив **П. Ромер** (1955 р.), один із провідних представників ендегенної теорії економічного зростання. На відміну від моделей нової економічної географії, які акцентують на ринкових і просторових чинниках концентрації, підхід Ромера фокусу-

ється на внутрішніх джерелах зростання, зокрема ролі знань, інновацій та людського капіталу [12, с.21]. У межах цієї концепції агломерації розглядаються як екосистеми генерації та дифузії знань, де висока економічна та соціальна щільність створює умови для інтенсивної взаємодії між суб'єктами, а отже, для прискореного навчання, обміну ідеями та створення нових технологічних рішень. Знання в ендogenous моделі розглядається як нелінійний фактор виробництва з ефектом неубутності, що дозволяє агломераціям підтримувати довготривале зростання. Автор наголошує, що ефекти навчання є інтенсивніші в агломерації збільшуючи диференціацію розвитку відносно периферійних просторів [13; 14; 15, с.95]. Крім того, Ромер акцентує на визначальній ролі інституційної якості: без належного регуляторного та освітнього середовища навіть добре розвинені урбанізовані центри можуть втрачати інноваційний потенціал. Таким чином, агломерація в парадигмі ендogenous теорії економічного зростання – це не лише просторове скупчення ресурсів, а передусім – інтелектуальний і організаційний капітал, що забезпечує кумулятивний ефект стійкого розвитку.

П. Кругман (1953 р.), лауреат Нобелівської премії з економіки (2008 р.), є засновником нової економічної географії, яка надає теоретичне обґрунтування процесам просторової концентрації економічної активності, зокрема формуванню міських агломерацій. Його підхід базується на поєднанні моделей міжнародної торгівлі, монополістичної конкуренції та просторової економіки, що дозволяє пояснити причини економічної нерівномірності, появу «центрів зростання» та механізми агломераційних ефектів.

Одним із ключових положень концепції П. Кругмана є виявлення кумулятивної дії трьох взаємопов'язаних чинників: зростаючої віддачі від масштабу, транспортних витрат і мобільності факторів виробництва. Унаслідок їх взаємодії відбувається процес просторової концентрації виробництва, що створює умови для формування агломерацій. В основі такого процесу лежить позитивний зворотний зв'язок: збільшення кількості підприємств сприяє зростанню робо-

чих місць, що приваблює населення, водночас розширення внутрішнього ринку стимулює подальше розміщення бізнесу в межах тієї ж території.

Агломераційний ефект, за П. Кругманом, формується внаслідок дії трьох основних механізмів: ефекту спільного використання ресурсів, покращення взаємодії на ринку праці та поширення знань між економічними агентами. Висока щільність взаємозв'язків у межах агломерації забезпечує швидкий обмін інформацією, спеціалізацію виробництва та синергію між учасниками ринку.

Важливе місце у теоретичних розробках П. Кругмана посідає модель «центр-периферія», яка пояснює формування регіональної асиметрії у розміщенні економічної активності. Відповідно до цієї моделі, навіть незначна початкова перевага певного регіону (історична, інфраструктурна, демографічна) здатна стати детонатором просторової концентрації. В результаті – виникають «центри зростання», які акумулюють виробничі ресурси, інвестиції та людський капітал, залишаючи периферійні території у стані відносного відставання [10, с.15; 16, с.12].

У сучасному науковому дискурсі ідеї П. Кругмана та П. Ромера становлять концептуальну вісь для осмислення просторових форм економічного зростання. Згідно з моделями нової економічної географії (П. Кругман, 1991 р.), агломерації формуються внаслідок взаємодії зростаючої віддачі від масштабу, зменшення транспортних витрат та ринкової ємності. У свою чергу, П. Ромер у межах теорії ендogenous зростання (1994 р.) наголосив на ролі знань, технологічних змін і людського капіталу як ключових рушіїв тривалого розвитку. Об'єднання цих підходів створює аналітичну рамку для розуміння агломерації не лише як просторового явища, а як інноваційного середовища з високим потенціалом трансформації продуктивних структур. Подальший розвиток цих положень знайшов відображення в роботах **Е. Глейзера** (1967 р.), який у своїй праці «Тріумф міста» (2011 р.) актуалізував роль міст як платформ для продукування, накопичення та поширення знань. Глейзер інтерпретує міста як «продуктивні машини»,

здатні генерувати економічну ефективність завдяки щільності взаємодії, ринковій конкуренції та соціальному капіталу. Він аргументує, що міські агломерації – це сильні випадкові зв'язки, які дають початок економічному зростанню в деяких регіонах [16, с.13]; це не лише місцева концентрація населення чи інфраструктури, а передусім динамічні екосистеми інновацій, у яких соціальна взаємодія та інтелектуальний обмін формують основу довгострокового економічного зростання. На відміну від класичних підходів, Глейзер надає перевагу не матеріальному виробництву, а інтелектуальному потенціалу та ефектам інформаційного «переливу», які посилюються в умовах щільної урбаністичної структури [17, с.106]. З цієї перспективи агломерація набуває значення не лише як фактор економічної ефективності, а як умова формування інклюзивного середовища для інноваційного розвитку, з відповідною віддачею на макро- та мезорівнях.

Одним із критиків підходів нової економічної географії виступає **М. Сторпер** (1954 р.), який визнає її вагомий внесок у пояснення механізмів агломераційних ефектів, зокрема у частині ендогенного зростання продуктивності в умовах просторової концентрації. Утім, дослідник наголошує, що просторовий розвиток агломерацій не можна пояснити виключно ринковими механізмами, як це передбачає модель П. Кругмана. Він акцентує на важливості інституційної спроможності, адаптивних управлінських структур і соціальних мереж, що формуються в межах агломерацій. Саме інституції, за Сторпером, визначають, чи зможе територія трансформувати початкові переваги у стійку спеціалізацію, скориставшись «вікнами можливостей» – випадковими історичними подіями, як власне і є ключовими тригерами розвитку. Відповідно, агломерація розглядається як просторово-інституційна система, де зростання визначається не лише ринковими або транспортно-географічними перевагами, а передусім базується на здатності підтримувати зворотні зв'язки між людським капіталом (у т. ч. йдеться про рівень міжособистісної довіри та здатність до колективної дії), інституційним середовищем і секторною структурою еко-

номіки [18, с. 4; 19]. Агломерації, за Сторпером, не зростають лінійно – їхній розвиток є результатом багатоступеневих зворотних зв'язків, у яких кожен із трьох ключових чинників може бути як причиною, так і наслідком. На відміну від неокласичних моделей, які абстрагуються від просторової специфіки, Сторпер акцентує на історичній зумовленості та локальних траєкторіях розвитку, які визначають специфіку кожної агломерації. Успішні агломерації, на його думку, – це не ті, що мають найбільше ресурсів, а ті, які можуть утримати спеціалізацію або вчасно адаптувати її до змін, включаючи втрату галузей, технологічні трансформації та глобальні зрушення.

Впливовою теоретичною розробкою, що сформувалася на перетині економічної географії, соціології та політичної економії наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., є теорія глобальних міст, запропонована **С. Сассен** (1949 р.). Її найвідоміша праця «Глобальне місто. Нью-Йорк, Лондон, Токіо» (1991 р.) започаткувала глибокий науковий дискурс щодо ролі провідних урбанізованих центрів у світовій економіці. Глобальні міста – це не просто великі міста, це високоагломеровані простори, що продукують знання, інновації та контроль. Вони формують нову просторову ієрархію, де не національні столиці, а саме глобальні агломерації визначають хід економічного розвитку. У межах таких міст концентруються транснаціональні корпорації, провідні біржі, банки, страхові, консалтингові та медіа-компанії, а також інституційна інфраструктура для управління потоками капіталу, інформації та послуг [20, с.28; 21]. Попри це, дослідниця також звертає увагу на соціальний парадокс глобального міста. У процесі концентрації капіталу, знань та інновацій відбувається поглиблення соціальної поляризації. Нові робочі місця створюються переважно для двох категорій працівників: висококваліфікованих фахівців у сфері управління, фінансів та ІТ, а також низькооплачуваних працівників сервісного сектору. За оцінками Сассен, лише близько двох з п'яти нових робочих місць призначені для представників високого класу, тоді як три з п'яти – для соціально вразливих груп. Унаслідок цього середній клас втрачає стабільність і ресурси, а в межах агломерацій

посилюється сегрегація та неформальна зайнятість [22]. Таким чином, концепція глобального міста дозволяє не лише осмислити агломерації як ключові вузли глобального впливу, а й сформувати уявлення про структурну нерівність, яка формується всередині цих просторів. Вона також створює методологічні засади для аналізу транснаціональної взаємодії агломерацій, що дедалі частіше функціонують як самостійні актори у глобальних мережах, впливаючи на економічну та соціальну архітектуру сучасного світу.

Важливим кроком у переосмисленні підходів до вивчення урбанізаційних процесів стала концепція «звичайних міст», запропонована британською науковицею **Дж. Робінсон**. У своїй роботі «Звичайні міста: між сучасністю та розвитком» (2006 р.) вона розкритикувала домінування досліджень, зосереджених винятково на «глобальних», «провідних» або «взірцевих» містах на кшталт Лондона, Нью-Йорка чи Токіо. Натомість пропонує створювати нові теорії міського розвитку, які базуються, у т. ч. на дослідженнях Лагосу, Делі, Ханой тощо. Робінсон закликає до відмови від ієрархічного мислення, в основі якого лежить уявлення про шкалу прогресу, де міста ранжуються залежно від ступеня модернізації чи включеності у світові мережі («глобальна північ» і «глобальний південь», «перший світ» і «третій світ», «економічно успішні міста» і «бідні міста»). Натомість усі міста, незалежно від їхнього розміру, географії чи рівня економічного розвитку, мають розглядатися як цінні й унікальні об'єкти аналізу. Концепція «звичайних міст» акцентує на необхідності подолання епістемологічної нерівності у міських студіях [23]. Робінсон виступає за плюралізм теоретичних підходів, що враховують локальні контексти, і за переосмислення урбаністики у постколоніальному напрямі. Згідно з цим підходом, кожне місто має власну динаміку розвитку, унікальні виклики та траєкторії, що не можуть бути зведені до логіки наслідування «успішних» моделей. У такий спосіб авторка формує інклюзивне бачення міського розвитку, яке дає змогу досліджувати урбанізацію поза рамками західноцентричного еталону.

Водночас прагнення до отримання статусу глобального міста залишається харак-

терною рисою багатьох агломерацій. Це пояснюється тим, що включення до переліку світових центрів обіцяє підвищення інвестиційної привабливості, зростання туристичного потоку, формування престижу на міжнародному рівні. Проте такий статус супроводжується і суттєвими ризиками: внутрішньою соціальною поляризацією, інфраструктурним навантаженням, зростанням нерівності та залежністю від коливань глобальних економічних процесів. Ілюстративним прикладом є фінансова криза 2008 р., наслідки якої особливо болісно відчували агломерації типу Нью-Йорка чи Лондона – ключові фінансові вузли глобальної економіки. Відтак, у цьому контексті теорія глобальних міст виступає важливим елементом теоретичного підґрунтя дослідження агломерацій в умовах трансформації простору. Вона дозволяє пояснити, чому певні агломерації набувають статусу «вузлів глобалізації», як саме це змінює їхню роль у національних та транснаціональних економічних структурах, а також які виклики постають перед ними у зв'язку з глобальною взаємозалежністю. Для сучасного дослідження агломерацій це означає необхідність урахування факторів глобальної мережевої взаємодії, де потенціал агломерації визначається не лише внутрішніми ресурсами, а й її позицією в потоках капіталу, інформації, знань і людського руху. Таким чином, поєднання підходу «звичайних міст» із теорією глобальних агломерацій дозволяє сформувати більш цілісну аналітичну рамку, яка враховує як локальну специфіку, так і глобальні впливи, що формують просторову структуру сучасного світу.

Американський соціолог, економіст та один із провідних урбаністів сучасності **Р. Флорида** (1957 р.) інтегрує соціокультурні виміри у розуміння просторової динаміки. Якщо згаданий вище Е. Глейзер наголошує на ролі знань та людського капіталу як ключових чинників економічного зростання міст, то Флорида акцентує на важливості цінностей, стилю життя, креативності та міжособистісної взаємодії (праця «Підйом креативного класу», 2002 р.), що формують привабливе середовище для творчих професіоналів [24, с.142]. У цьому контексті агломерації постають не лише як центри концен-

трації економічної активності, а як простори соціальної інклюзії, креативності та сталого розвитку.

Як Е. Глейзер, так і Р. Флорида відстоюють тезу про ефект самопідсилення у великих містах: концентрація кваліфікованих, продуктивних осіб стимулює подальший приплив людського капіталу, що, в свою чергу, посилює інноваційний потенціал агломерації [17, с.106]. Водночас у своїх пізніших роботах (зокрема, праця «Криза урбанізму», 2017 р.) Флорида звертає увагу на ризики, зумовлені стрімкою урбанізацією, а саме соціальну стратифікацію, зростання нерівності та просторову сегрегацію, які можуть підірвати сталість розвитку, особливо в країнах із низьким рівнем інституційної спроможності [24, с.143]. З огляду на це, стратегія розвитку агломерацій має ґрунтуватися не лише на економічній ефективності, а й на забезпеченні соціальної інклюзії та якості міського середовища як передумов безпеки та соціальної згуртованості.

Актуалізація теоретичних положень нової економічної географії, теорії ендегенного зростання, агломераційної динаміки та креативної економіки дозволяє критично переосмислити просторову організацію агломерацій України у контексті повоєнного відновлення економіки. Вітчизняні агломерації, попри воєнні виклики та інституційну нестабільність, демонструють наявність передумов для формування інноваційних екосистем, що відповідають моделям Р. Флориди та Е. Глейзера. Передусім, такі міста як Київ, Львів, Дніпро та ін. акумулюють значну частку людського капіталу, мають розвинені освітньо-наукові комплекси, зростаючу сферу ІТ та креативних індустрій, що створює потенціал для мультиплікаційного ефекту зростання в межах урбанізованих зон. Зокрема, м. Львів демонструє динаміку розвитку технологічних кластерів, що супроводжується позитивною міграцією фахівців, високим рівнем урбаністичної ідентичності та зростаючим запитом на якісне міське середовище. Проте, на відміну від агломерацій типу «brain hubs»¹ у США чи

ЄС, українські міста часто не мають стабільної критичної маси інноваційних фірм, інституцій підтримки та сталих каналів міжнародної інтеграції. Саме тому політика просторового розвитку в Україні має враховувати не лише просторові особливості, а й соціокультурні умови формування середовища для креативного класу, забезпечення відкритості, мобільності та якості життя у агломераціях.

Узагальнюючи підходи Е. Глейзера та Р. Флориди, які акцентують увагу на ролі знань, людського капіталу та соціокультурного середовища в розвитку міст, логічним продовженням є звернення до концепції *Е. Моретті* (1968 р.), який зосереджує увагу на просторовій трансформації ринку праці та формуванні нової географії робочих місць (праця «Нова географія робочих місць», 2012 р.). Дослідник стверджує, що зростаюча роль знань та інтелектуального капіталу в економіці спричинила глибоку просторову трансформацію, в результаті якої лише окремі великі міста (так звані «мозкові центри» («brain hubs»)) стали локомотивами зростання. Саме в них сконцентровано висококваліфіковані кадри, інноваційні підприємства та відповідне інституційне середовище, що формує самопідтримуваний механізм агломерації – економічну, соціальну та культурну перевагу над іншими територіями. Е. Моретті акцентує увагу на «силах агломерації» як ключовому механізмі економічного зростання в умовах інноваційної економіки. Він виокремлює три основні динаміки агломераційного ефекту: (1) високу щільність ринку праці, яка забезпечує широкий вибір кваліфікованих працівників у спеціалізованих галузях; (2) наявність мережі спеціалізованих постачальників послуг, зокрема венчурних капіталістів, які потребують сформованої інноваційної екосистеми; (3) інтенсивне поширення знань, що виникає внаслідок формальних і неформальних контактів між учасниками локального ринку [25; 26]. Науковець підкреслює, що успіх агломерації має кумуля-

¹ За Р. Флоридою «brain hubs» (мозкові центри) – це великі урбанізовані простори або мегарегіони, які зосереджують високу концентрацію людського капіталу, інноваційного потенціалу, дослідницьких установ та високотехнологічних компаній (інакше кажучи генерують непропорційно велику частку інноваційного продукту). Вони вирізняються високим рівнем освіти та кваліфікації населення, значною часткою зайнятих у сферах R&D, ІТ,

креативних індустрій, активною патентною діяльністю та наявністю потужної університетської бази. Такі території забезпечують умови для інтенсивного обміну знаннями, формування стійких інноваційних екосистем та зростання продуктивності праці. Утім, попри свою економічну ефективність, brain hubs також є осередками соціальної стратифікації, оскільки супроводжуються зростанням вартості життя, витісненням менш забезпечених груп населення та просторовою поляризацією.

тивний характер: притік інноваційних компаній і працівників не лише стимулює локальну економіку, а й посилює конкурентоспроможність території через мультиплікативний ефект – створення робочих місць у супутніх секторах, підвищення загального рівня зарплат і продуктивності. Великі міста з активним інноваційним середовищем перетворюються на «екосистеми зростання», де взаємодія людського капіталу, інституцій та технологій формує нову економічну географію – географію, в якій агломерація є не лише фізичним скупченням, а структурною умовою сучасного розвитку.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що еволюція уявлень про формування, функціонування та розвиток агломерацій відображає поступовий перехід від їхнього розуміння як простих функціональних вузлів до усвідомлення як складних просторово-інституційних екосистем. Системне переосмислення теоретико-концептуального підґрунтя дослідження потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку дасть змогу у наступних параграфах ідентифікувати ключові чинники та механізми їхнього формування, а також окреслити засади нової управлінської парадигми, орієнтованої на мобілізацію внутрішніх ресурсів, посилення міжтериторіальної взаємодії та забезпечення просторової збалансованості в умовах нестабільності та змін.

Література

1. European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. URL: <https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/ESDP.pdf>.
2. Rodríguez-Pose, A. (2018). *The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)*. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), 189-209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
3. Дорошук О.М. Поняття «міська агломерація»: розвиток уявлень і сучасне розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2017. Вип. 6. С. 52-58.
4. Підгрушний Г., Марущинець А., Іщенко Ю. Київський метрополісний регіон: проблеми формування, склад і межі. *Український географічний журнал*. 2021. № 4. С. 47-56.
5. Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні: електрон. наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редак-

- тор М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>
6. Мельник М., Лещух І. Роль агломерацій в забезпеченні інтегрованого просторового розвитку. *Інклюзивна економіка*. 2024. №4(06). С. 27-35.
 7. Лещух І. Розвиток великих міст як стратегічний імператив інгібування міграційних втрат. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2025. №1(15). С. 228-243. <http://doi.org/10.32750/2025-0120>.
 8. Агломерації: міжнародний досвід, тенденції, висновки для України: аналітична записка. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/AGLOMERATSIYI-Final.pdf>
 9. Кононенко О., Гнатюк О. Методи урбаністичних досліджень: навч. пос.. Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2024. 145 с.
 10. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / наук. ред. М. І. Мельник; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 552 с. <https://ird.gov.ua/irdp/p201603011f.pdf>
 11. Doxiadis Associates. (n.d.). (2025). *Ecumenopolis: The inevitable city of the future*. Konstantinos Doxiadis Foundation. URL: <https://www.doxiadis.org/Downloads/City%20of%20the%20Future.pdf>
 12. Смарт-спеціалізація регіонів України: методологія та прагматика реалізації: монографія; наук. ред. Сторонянська І. З. / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 424 с. <https://ird.gov.ua/irdp/p20220006.pdf>
 13. Історія економіки та економічної думки / за ред. проф. С. В. Степаненка. К.: КНЕУ, 2010. 743 с.
 14. Джахан М.О. Теорія економіки регіонів. К.: Центр учб. літ-ри, 2014. 384 с. <https://textbook.com.ua/rps/1473452913>
 15. Зварич І., Дмитришин Л., Зварич О. Роль міжнародних торгово-економічних відносин у формуванні потенціалу розвитку регіону: теоретико-прикладний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 3. С. 91-102. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-13>.
 16. Павлова О., Павлов К., Куденьчук А. Теоретичні аспекти дослідження поняття соціально-економічного розвитку регіону. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. Т. 1, № 25. С. 6-15. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-6-15>.
 17. Лісяк Н.М. Теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Нац. ун-т «Львів. політехніка», ДУ «Ін-т регіон. дослідж. імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2021. 467 с. https://ird.gov.ua/irdd/d20210930_a805_LysyakNM.pdf
 18. Storper M. Why Does a City Grow? Specialization, Human Capital, or Institutions?. *Urban Studies*, 2010, 47 (10), pp.2027-2050. <https://sciencespo.hal.science/hal-01023792/document>

19. Storper M. (2013). Keys to the city. How economics, institutions, and politics shape development. Princeton: Princeton University Press. <https://dokumen.pub/keys-to-the-city-how-economics-institutions-social-interaction-and-politics-shape-development-9781400846269.html>
 20. Дронова О.Л. Геоурбаністика: навч. пос. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 419 с.
 21. Little, D. (2013). The global city: Saskia Sassen. Understanding Society. URL: <https://understandingsociety.blogspot.com/2013/09/the-global-city-saskia-sassen.html#:~:text=activities%2C%20is%20a%20key%20factor,uncertain%20and%20changing%20markets%2C%20the>
 22. Sassen, S. (2001). The global City. New York, London, Tokyo. The Global City: New York, London, Tokyo. 107. 10.2307/2152688.
 23. Постколоніальна критика та урбаністична теорія. URL: <https://www.prostranstvo.media/uk/postkolonialna-krytyka-ta-urbanistychna-teoriya-pereklad/>
 24. Сергієнко Л.В. Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій. Монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2022. 432 с.
 25. Moretti E. (2012). The New Geography of Jobs. Houghton Mifflin Harcourt, Boston. URL: <https://journal.c2er.org/2012/11/the-new-geography-of-jobs-enrico-moretti/>
 26. O'Toole, K. (2013). *Enrico Moretti: The Geography of Jobs*. Stanford Graduate School of Business. URL: <http://stanford.io/1DcuPoB>
- ### References
1. European Commission. (1999). European Spatial Development Perspective: Towards balanced and sustainable development of the territory of the European Union. <https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/ESDP.pdf>
 2. Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 11(1), 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
 3. Doroshchuk, O.-M. (2017). Poniattia «miska ah-lomeratsiia»: rozvytok uiavlen i suchasne rozuminnia. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Ser.: Heohrafichni nauky, Issue 6, 52-58.
 4. Pidhrushnyi, H., Marushynets, A., & Ishchenko, Yu. (2021). Kyivskyi metropolitsnyi rehion: problemy formuvannia, sklad i mezhi. Ukrainyskyi heohrafichnyi zhurnal, (4), 47-56. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.04.047>
 5. Melnyk, I.M. (Ed.). (2025). Instytutsiini problemy ta vyklyky funktsionuvannia ahlomeratsii v Ukraini: elektron. naukova dopovid. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv. Retrieved from <https://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>
 6. Melnyk, M., & Leschukh, I. (2024). The role of agglomerations in ensuring integrated spatial development. Inclusive Economy, 4(06), 27-35. https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.6-4
 7. Leschukh, I. (2025). Rozvytok velykykh mist yak stratehichni imperatyv inhibuvannia mihratsiinykh vtrat. Yevropeiskyi naukovi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii, 1(15), 228-243. <https://doi.org/10.32750/2025-0120>
 8. Ahlomeratsii: mizhnarodnyi dosvid, tendentsii, vysnovky dlia Ukrainy: analitychna zapyska. (2018). Retrieved from <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/AGLOMERATSIYI-Final.pdf>
 9. Kononenko, O., & Hnatiuk, O. (2024). Metody urbanistychnykh doslidzhen. Kyiv: Vydavets Kravchenko Ya.O.
 10. Melnyk, M.I. (Ed.). (2016). Metropoliini funktsii velykykh mist Ukrainy: potentsial rozvytku ta perspektyvy realizatsii. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv. Retrieved from <https://ird.gov.ua/irdp/p201603011f.pdf>
 11. Doxiadis Associates. (2025). Ecumenopolis: The inevitable city of the future. Konstantinos Doxiadis Foundation. Retrieved from <https://www.doxiadis.org/Downloads/City%20of%20the%20Future.pdf>
 12. Storonyanska, I. (Ed.). (2022). Smart-spetsializatsiia rehioniv Ukrainy: metodolohiia ta prahmatyka realizatsii. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv. <https://ird.gov.ua/irdp/p20220006.pdf>
 13. Stepanenko, S.V. (Ed.). (2010). Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky. Kyiv: KNEU.
 14. Dzhaman, M.O. (2014). Teoriia ekonomiky rehioniv. Kyiv: Tsentr uchbivnoi literatury. <https://textbook.com.ua/rps/1473452913Theory>
 15. Zvarych, I., Dmytrishyn, L., & Zvarych, O. (2023). Rol mizhnarodnykh torhovo-ekonomichnykh vidnosyn u formuvanni potentsialu rozvytku rehionu: teoretyko-prykladnyi aspekt. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, (3), 91-102. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-13>
 16. Pavlova, O., Pavlov, K., & Kudenchuk, A. (2021). Teoretychni aspekty doslidzhennia poniattia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu. Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, T.1, (25), 6-15. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-6-15>
 17. Lysiak, N.M. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady intehrovanoho rozvytku urbanizovanykh system. Doctor's thesis. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska. politekhnika», DU «In-t rehion. doslidzh. imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». https://ird.gov.ua/irdd/d20210930_a805_LysyakNMc.pdf
 18. Storper, M. (2010). Why does a city grow? Specialization, human capital, or institutions?. Urban Studies, 47(10), 2027-2050. <https://doi.org/10.1177/0042098009359957>
 19. Storper, M. (2013). Keys to the city: How economics, institutions, social interaction, and politics shape development. Princeton: Princeton University Press. <https://dokumen.pub/keys-to-the-city-how-economics-institutions-social-interaction-and-politics-shape-development-9781400846269.html>

20. Dronova, O. L. (2014). Heourbanistyka. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet».
21. Little, D. (2013). The global city: Saskia Sassen. Understanding Society. Retrieved from <https://understandingsociety.blogspot.com/2013/09/the-global-city-saskia-sassen.html>
22. Sassen, S. (2001). The Global City: New York, London, Tokyo. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/2152688>
23. Prostir Media. (n.d.). Postcolonial criticism and urban theory. <https://www.prostranstvo.media/uk/postkolonialna-krytyka-ta-urbanistychna-teoriya-pereklad/>
24. Serhienko, L. V. (2022). State policy of ensuring the security of urbanized territories (Monograph). Zhytomyr: Buk-Druk Publishing House.
25. Moretti, E. (2012). The New Geography of Jobs. Boston: Houghton Mifflin Harcourt. <https://journal.c2er.org/2012/11/the-new-geography-of-jobs-enrico-moretti/>
26. O'Toole, K. (2013). Enrico Moretti: The Geography of Jobs. Stanford Graduate School of Business. <http://stanford.io/1DcuPoB>

THE POTENTIAL OF AGGLOMERATIONS IN THE CONTEXT OF SPATIAL DEVELOPMENT MODEL TRANSFORMATION: RECONCEPTUALIZATION THROUGH THE PRISM OF MODERN THEORETICAL-CONCEPTUAL APPROACHES

*I. V. Leshchukh, Ph. D (Econ.), Senior Researcher,
Senior Research Fellow at the Department of Spatial Development,
M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine*

Methods. The methodological foundation of the research is an interdisciplinary approach integrating the principles of new economic geography, endogenous growth theory, institutional analysis, global cities theory, and creative urbanism. The study employs methods of systems analysis, comparative theoretical generalization, interpretation of interdisciplinary concepts, and critical evaluation of their applicability under conditions of contemporary spatial transformation.

Results. The article presents a theoretical and conceptual reconceptualization of the potential of agglomerations within the context of the transformation of the spatial development model. It has been established that agglomerations are evolving from spatial-economic nodes into complex innovation-institutional ecosystems capable of accumulating knowledge, innovation, human capital, and forming resilient inter-territorial linkages. The key factors influencing the resilience of agglomerations during periods of structural shifts and global challenges have been identified. It is substantiated that the potential of agglomerations is determined not only by the scale of economic activity but also by the quality of the institutional environment, social interaction, levels of trust, openness to innovation, and the ability to implement adaptive governance under global pressures.

Novelty. The scientific novelty of the study lies in the systemic reconceptualization of agglomeration processes through the prism of globalization, technological, and sociocultural trends, with consideration of the specifics of spatial instability, particularly in the context of post-crisis economic recovery. Special attention is given to the need to reorient spatial policy toward ensuring inclusive growth, integrating local innovation environments, and forming resilient development ecosystems.

Practical value. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the formulated conclusions and conceptual frameworks for developing strategies for the integrated development of Ukraine's agglomerations during the post-war economic recovery. The focus is placed on strengthening their innovation, social, and institutional potential, enhancing the competitiveness of regional economies, and fostering inter-territorial cooperation.

Keywords: agglomeration, spatial development, human capital, resilience, globalization, creative economy, urbanization, spatial development model, regional economy, theoretical-conceptual approaches.

Надійшла до редакції 11.04.25 р.